

Коростіянець Т.П. Самостійна робота студентів в ВУЗі (психолого-педагогічний аспект) / Т. П. Коростіянець // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць. – Запоріжжя : Класичний приватний університет. – 2020. Вип. 73. – С. 54-59.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Annotation. Korostyanets TP Independent work of students in the university (psychological and pedagogical aspect). The article considers the psychological and pedagogical aspects of the concept of "independent work" and "independence". It was found that the independent work of students is a multidimensional phenomenon that can also be described from the standpoint of several functions: educational, developmental, educational.

Key words: *independent work, independence, activity approach, motivation, self-development.*

Аннотация. Коростіянець Т.П. Самостоятельная работа студентов в вузе (психолого-педагогический аспект). В статье рассмотрены психолого-педагогические аспекты понятия «самостоятельная работа» и «самостоятельность». Выявлено, что самостоятельная работа студентов - это многомерное явление, которое можно описать также с позиций нескольких функций: образовательной, развивающей, воспитательной.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, самостоятельность, деятельностный подход, мотивация, саморазвитие.*

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ В ВУЗІ (ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Постановка проблеми. Рівень вимог до сучасного фахівця передбачає постійне вдосконалення дидактичних основ системи підготовки професійних кадрів у вищих навчальних закладах, розробки науково-обґрунтованих підходів до педагогічного процесу, як творчої взаємодії викладачів і студентів. Метою для вузівської освіти є розвиток творчо мислячої особистості, яка має високий рівень професіоналізму, конкурентоспроможністю, здатністю до самоосвіти, що володіє високим рівнем самостійності і професійної компетентності.

Згідно «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України» самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений на самостійну роботу студентів регламентується робочими планами вузу і складає не менше $\frac{1}{3}$ та не більше $\frac{2}{3}$ загального об'єму навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Самоосвіта і саморозвиток стають пріоритетними напрямками в навчанні і розвитку студентів. У зв'язку з цим різко зростає значення самостійної роботи студентів. Самостійна робота є важливою ланкою у вирішенні ключової проблеми вищої школи - забезпечення якості освіти.

Розвиток і широке поширення мережевих інформаційних технологій на межі тисячоліть відкрило доступ до різноманітних за змістом і за місцем розташування інформаційних ресурсів, що викликало потужний сплеск інноваційної активності в усіх областях людської діяльності. Виникло принципово нове освітнє інформаційне середовище, що пропонує комфортні умови для самоосвіти, розширення системи безперервної освіти, підвищення оперативності та ефективності управління системою освіти, а також для інтеграції національної освітньої системи в глобальне освітнє інформаційне середовище. Самоосвіта стає постійним доданком в житті культурного, освіченого людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблема самостійної роботи завжди була однією з тих, що привертала увагу педагогів і методистів. Численні дослідження спрямовані на визначення поняття «самостійна робота», її ролі в підвищенні ефективності навчання, в розвитку і формуванні інтелекту того, хто навчається. Вивчається бюджет часу студентів, способи раціональної організації і культури розумової праці, узагальнюється педагогічний досвід практичної роботи у вузі. У той же час самостійна робота, її планування, організаційні форми і методи, система відстеження результатів є одним з найбільш слабких місць в практиці

вузівського освіти і однією з найменш досліджених проблем педагогічної теорії, особливо стосовно сучасної освітньої ситуації.

Проблема самостійної роботи в психолого-педагогічної та методичної літератури розглядається багатоаспектно (Б.П. Єсіпов, І. Д. Зверєв, Р.Г. Лемберг, І.Я. Лернер, А.С. Линда, І.Т. Огородніков, П. І. Підкасистий, Н.А. Половникова, М.Н. Скаткін, В.П. Стрезикозин, А.В. Усова та ін.). Аналіз цих робіт показує, що у педагогів немає єдиної думки у визначенні самостійної роботи, по-різному розкривається її сутність, ознаки, представлені різні класифікації її видів. Так само мало розробленим залишається питання методик і рекомендацій щодо організації та розвитку навичок самостійної роботи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення сутті, змісту самостійної роботи студентів в контексті освітнього процесу.

В першу чергу, слід чітко визначити, що собою являє самостійна робота студентів. На думку багатьох авторів, термін «самостійна робота студентів» не має в даний час більш-менш чіткого визначення як наукове поняття. Невизначеність його трактування негативно позначається не тільки на загальному уявленні, але і на визначенні того, як найкращим чином організувати самостійну роботу студентів і керувати нею.

Поняття «самостійна робота» знайшло своє відображення в працях класиків педагогіки А. Дістервега, Т. Кампанелли, Я.А. Коменського, М. Монтеня, Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського, С.Т. Шацького, П.П. Блонського та ін. Сучасне осмислення проблеми здійснюється з різних позицій, що потребує впорядкування її понятійного апарату, оскільки це є необхідною умовою існування і розвитку будь-якої науки. Проведений аналіз літератури показав, що в даний час існує декілька підходів до розкриття сутності поняття «самостійна робота». Розкриваючи сенс самостійної роботи, одні автори відносять її до методів навчання (Ю.К. Бабанський, Л. В. Жарова, І. Я. Лернер, А. В. Усова та ін.); інші розглядають її як вид навчальної діяльності (І. О. Зимня, О.А. Нільсон, Л.Д. Нікандров); треті як форму

організації навчальних занять (Б.П. Єсіпов, І.І. Ільєсов, В. А. Сластьонін, Н.Ф. Талізїна та ін.); четвертї - засїб навчання (О. М. Леонтєв, П.І. Пїдкасистий, Т.І. Шамова); як основа самоосвїти (А.Я. Айзенберг, Г.Н. Серїков) і т. д.

Рїзнї трактування цього поняття залежать, перш за все, вїд того, який змїст вкладається в слово «самостїйна».

Вїдомий дидакт Б.П. Єсіпов писав: «Самостїйна робота учнїв, що виконується в процесї навчання, - це така робота, яка виконується без безпосередньої участї вчителя, але за його завданням у спеціально наданий для цього час, при цьому учнї свїдомо прагнуть досягти поставленої в завданнї мети, проявляючи свої зусилля і висловлюючи в тїй чи іншїй формї результати своїх розумових або фізичних дїй »[1, с. 15]. Автор також зазначає, що при правильнїй постановцї процесу навчання у всїх його ланках потрібна активнїсть учнїв. Високий ступїнь активностї досягається в самостїйнїй роботї, яка органїзується з навчально-виховними цїлями. Б.П. Єсіпов особливо акцентує увагу на тому, що ступїнь самостїйностї школярїв при виконаннї рїзних видїв самостїйних робїт пов'язана з характером їх дїяльностї, яка починається з наслїдувальних дїй потїм ускладнюється наближаючись до своїх вищих проявїв.

Самостїйна робота студентїв - це багатовимїрне явище, яке можна описати також з позицїй кїлькох функцїй: освїтньої, розвиваючої, виховної. Освїтня функцїя сприяє систематизацїї та закрїпленню знань. Розвиваюча функцїя має на метї розвитку уваги, пам'ятї, мислення, мовлення. Виховна функцїя формує стїйкї мотиви до навчальної дїяльностї, розвиває вольовий компонент, сприяє розвитку самоорганїзацїї, самоконтролю та цїлого ряду моральних якостей. Дослїдники одностайнї в тому, що підсумком виконання рїзного роду самостїйних робїт є самостїйнїсть.

Проблему самостїйностї в своїх дослїдженнях розглядали Л.С. Вїготський, П.П. Блонський, Є.Я. Голант, С.Л. Рубїнштейн, А.Н. Леонтєв, І.Я. Лернер, І.С. Якиманська та ін.

Особлива роль в питанні вивчення самостійності учнів належить К.Д. Ушинського. Він приділяв найпильнішу увагу питанням самостійності своїх учнів як якостей особистості в їх навчально-пізнавальній діяльності, розуміючи під самостійністю, перш за все самостійне мислення, що формується в процесі самостійної діяльності. Звертаючись до молодого вчителя, він підкреслював, що слід постійно пам'ятати про те, що учневі потрібно передати не тільки ті чи інші знання, але і розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя, набувати нових. Про необхідність її розвитку в процесі навчання К.Д. Ушинський писав: «Повинно постійно пам'ятати, що слід передавати учневі не тільки ті чи інші пізнання, а й розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя набувати нових пізнань ...» [2, с. 500].

В системі розвивального навчання А.В. Петров розглядає самостійність як здатність особистості свідомо без будь-якої допомоги ставити перед собою ті чи інші завдання, цілі, планувати свою діяльність і здійснювати її [3].

В історії педагогіки мали місце дві концепції самостійності в навчанні. Представники першої концепції (Ф. Герbart, Д. Локк) розглядали того, хто навчається, в якості пасивного об'єкта педагогічного впливу, в якого треба було вкласти певну суму знань, умінь і навичок. При такому підході питання про самостійність в навчанні не могло бути поставлено на наукову основу.

У другій концепції (Д. Дьюї, Руссо) вихідним становищем було уявлення про розвиток як про саморозвиток і розгортання закладених природою якостей особистості. Центральна ідея прихильників цієї концепції полягала в тому, щоб не заважати спонтанному прояву самостійності. Обидві концепції мали істотний недолік - в них було відсутнє цілеспрямоване формування самостійності у учнів в процесі навчання.

В інших концепціях самостійність особистості співвідноситься з рівнем розвитку самостійності мислення, який характеризується здатністю приймати обдумані і зважені рішення, можливістю прогнозувати майбутнє, формувати

стратегію життєдіяльності, будувати адекватний образ «Я», орієнтуватися в ситуаціях, людях, проблемах. При побудові стратегії навчання з метою розвитку самостійності мислення слід враховувати, бо мислення є активний процес переробки інформації, яку отримують і що розумові процеси формуються в певній послідовності (по наростаючій складності) [4].

Отже, можна зробити висновок, що самостійність лежить в основі самостійної пізнавальної діяльності. Самостійність студентів в процесі навчання необхідна, оскільки покликана забезпечити здійснення одного з найважливіших принципів педагогіки вищої школи - принципу свідомості.

Деякі дослідники (Н. Левітін, І.Я. Лернер, Л.М. Піменова і ін.) розглядають активність і самостійність учнів в динаміці - від наслідувальної діяльності до творчої, прагнучи на цій основі показати внутрішню (процесуальну) сторону самостійних робіт. Однак тут мимоволі відбувається ототожнення понять самостійної діяльності та самостійної роботи. Насправді ж самостійна робота є тільки засобом організації самостійної діяльності.

На думку С.А. Гашенко, самостійність як якість особистості розвивається і формується тоді, коли людина вступає в нові відносини з навколишнім світом, відстоюючи свою індивідуальність. Автор вважає, що самостійність неможливо розглядати поза процесом творчої діяльності та творчого саморозвитку особистості. Для практичної реалізації ідеї творчого саморозвитку особистості необхідно визначити і виділити провідний принцип, реалізація якого здійснюється через ряд принципів самопізнання, творчого самовизначення [5, с. 54].

У вище наведених висловлюваннях для нашого дослідження істотно важливим є позитивна оцінка самостійної роботи і керівна роль педагога. Організація самостійної роботи студентів означає створення умов для планування студентом самостійної навчально-пізнавальної діяльності, виконання запропонованих викладачем та визначених самостійно завдань, корекції отриманих результатів, їх самоконтролю, контролю та оцінювання викладачем. Організуючі самостійну роботу студентів, викладач повинен

звернути увагу на визначення мети навчально-пізнавальної роботи студентів, обсягу, структури та змісту навчального матеріалу, який пропонується для самостійного опрацювання, правильний вибір форм та методів контролю за самостійною роботою студентів, а також здійснити її навчально-методичне забезпечення.

На думку П.П. Підкасистого [6], основною ознакою самостійної роботи є наявність в кожному виді самостійної навчальної праці студентів так званої «генетичної клітинки», тобто конкретної пізнавальної задачі, яка передбачає послідовне збільшення кількості знань і їх якісне ускладнення, оволодіння раціональними методиками і прийомами розумової праці, умінням систематично, ритмічно працювати, дотримуватися режиму занять, відкривати для себе нові способи навчальної діяльності.

Для самого студента самостійна навчальна робота повинна бути усвідомлена як вільна за вибором, внутрішньо мотивована діяльність. Вона передбачає виконання ним цілого ряду дій, що входять до неї: усвідомлення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, додання їй особистісного сенсу (в термінах теорії діяльності О. М. Леонтьєва), підпорядкування виконання цього завдання інших інтересів і форм своєї зайнятості, самоорганізації в розподілі навчальних дій в часі, самоконтролю в їх виконанні. зауважимо, що зміст і структура навчального матеріалу, будучи важливою умовою успішності навчання, прямо не визначають процес і структуру навчальної діяльності, як це часто схильні вважати деякі автори, що займаються проблемою самостійних робіт.

Насправді, якщо зміст і структуру навчального матеріалу прийняти як якусь систему, то для того, щоб ця система функціонувала, необхідно знайти ті її властивості, які виникають як продукти якісно своєрідних взаємодій студента і відображаються фактів, явищ, подій в системі змісту навчального матеріалу, т. е. виділити компоненти самостійної діяльності, як мікросистеми вчення.

З позиції діяльнісного підходу виділені ключові компоненти самостійної роботи: мотивація, постановка цілей або цілепокладання, вибір способів виконання, контроль, критерії оцінки та звітності.

Від мотивації і цілепокладання залежить вибір способів виконання самостійної роботи студентів.

Мотиваційний компонент таїть в собі великі можливості. Проблема мотивації набуває особливого значення, оскільки вона є одним з найважливіших умов успішності чи неуспішності навчання. Дослідження показують, мотиваційна сфера більш динамічна, ніж пізнавальна та інтелектуальна. Зміни в мотивації відбуваються швидко [7, с. 3].

Мотиви пов'язані з цілепокладанням. Ми згодні з думкою М.В.Матюхіної [7], що мотивація - продукт навчальної діяльності і в свою чергу ініціює продовження її або нову діяльність. Як стверджує автор, діяльність - процес, який має початок, етапи, кінець і детермінується метою. Мета - заздалегідь мислимий результат діяльності, образ, модель майбутнього продукту, уявлення про кінцевий результат діяльності.

Порівнюючи особливості орієнтації на результати традиційних та нових підходів до організації навчання, слід окреслювати цілі самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів у сучасній вищій школі:

- засвоєння теоретичних знань;
- формування загальнонавчальних умінь і навичок;
- формування мотивації до самоосвіти на протязі усього життя;
- розвиток пізнавальних інтересів і здібностей;
- розвиток критичного мислення;
- розвиток морально-вольових якостей, адже результати самостійної роботи є наслідком морально-вольової спрямованості особистості;
- формування відношення до оточуючого світу та його соціальних проявів;
- формування умінь самоорганізації власної життєдіяльності, її самоаналізу і самооцінки тощо;

- формування готовності до діяльності в умовах високої конкуренції, що потребує постійної самоосвіти та підвищення професіоналізму.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок сказаному, ми приходимо до висновку, що питання визначення мети набувають першорядного значення в самостійної навчальної діяльності.

Такий підхід до розгляду суті самостійної роботи дозволяє підходити до неї з позиції самостійної діяльності учня, яка включає в себе знову формуються операції або здійснення сформованих раніше операцій стосовно до нового матеріалу, тобто перенесення операцій. Самостійна робота, що розглядається як діяльність, є багатостороннє, полі функціональне явище. Вона має не тільки навчальний, а й особистісне і суспільне значення. У діяльнісному визначенні самостійна робота - це організована самим студентом в силу його внутрішніх пізнавальних мотивів, в найбільш зручне, раціональне з його точки зору час, контрольована ним самим в процесі і по результату діяльність на основі опосередкованого системного управління нею з боку викладача.

Список використаної літератури:

1. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроке. Москва, Учпедгиз, 1961. 239 с.
2. Ушинский К.Д. Воскресные школы / К.Д. Ушинский // Статьи в «Журнале министерства» / К.Д. Ушинский. В 11 т. Т. 2. Ленинград: Изд. Академии педагогических наук, 1948. 646 с.
3. Петров А.В. и др. Самостоятельная познавательная деятельность в системе развивающего обучения / Петров А.В., Петрова О.В., Цулая Л.В. // Наука, культура, образование, 2001. № 8/9. С. 150-154.
4. Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Развитие личности в обучении. Москва: Академия, 2000. 288 с.

5. Гашенко А.С. Развитие самостоятельности у студентов при обучении в вузе // Стандарты и мониторинг в образовании. 2006. № 6. С. 53-55.

6. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование. Москва: Педагогика, 1980. 240 с.

7. Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. Москва: Педагогика, 1984. 144 с.

Korostiyanc T. Independent work of students in high school (psychological and pedagogical aspect)

The article considers the psychological and pedagogical aspects of the concept of "independent work" and "independence". It is noted that the goal for university education is the development of creative thinking, which has a high level of professionalism, competitiveness, ability to self-education, with a high level of independence and professional competence. Self-education and self-development are becoming priority areas in the learning and development of students.

It is determined that the problem of independent work in psychological, pedagogical and methodological literature is considered in many ways, teachers do not have a single opinion in the definition of independent work, differently reveals its essence, features, different classifications of its types.

Modern analysis of the educational process and numerous studies on this issue has shown that there are currently several approaches to revealing the essence of the concept of "independent work". Revealing the meaning of independent work, some authors attribute it to teaching methods, others consider it as a type of educational activity, the third as a form of organization of educational activities, the fourth - as a means of learning. It was found that the independent work of students is a multidimensional phenomenon that can also be described from the standpoint of several functions: educational, developmental, educational. The educational function contributes to the systematization and consolidation of knowledge. The developmental function aims to develop attention, memory,

thinking, speech. The educational function forms stable motives for educational activity, develops the volitional component, promotes the development of self-organization, self-control and a number of moral qualities. The result of various kinds of independent work is independence, which is the basis of independent cognitive activity.

From the standpoint of the activity approach, we have identified the key components of independent work: motivation, goal setting, choice of methods of implementation, control, evaluation and reporting criteria. In the definition of activity, independent work is organized by the student himself due to his internal cognitive motives, in the most convenient, rational from his point of view time, controlled by him in the process and as a result of activities based on indirect systematic management by the teacher.

Keywords: independent work. independence, activity approach, motivation, self-development.